

וובר מול בורדייה - תיאוריית הניעות

בעבודה זו אנסה לעמוד על המרכיבים במערכת השיקולים של הפרט בחברה לבחור ולרכוש מקצוע יקרתי וכן, במניעים ובגורמים האפשריים אשר יובילו את אותו הפרט לבחור במקצוע אשר איננו נתפס כיקרתי. על מנת לעשות זאת, אנסה להעמיק תחילה מעט בתיאוריות של וובר (WEBER) העוסקות בתפיסת הקפיטליזם והרציונליזציה כחלק מתיאוריות הקונפליקט השונות אשר נסמכות בחלקן על התיאוריה המרקסיסטית. בהמשך אנסה לבחון את התיאוריה של בורדייה (BOURDIEU) העוסקת בסוגים שונים של הון, ובתיאוריית הניעות אשר עשויה להסביר את הקשר והממשקים בין וובר לבורדייה בכל הכרוך בשאלות שהוצגו לעיל. לבסוף אנסה לנתח מספר שאלות ותיאוריות נוספות של הוגים נוספים אשר מסבירות ומבקרות אספקטים מסויימים בתוך הדיון בסוגיית הבחירות שמבצע אדם.

בבואנו לדון בסיבות בגינן אדם בוחר ללמוד מקצוע יקרתי עם תואר אקדמי, עלינו לעמוד תחילה על שני מרכיבים מהותיים בהגותו של וובר- הרציונאליזציה ובתוכה הדיון על הקשרים בין תחומים כלכליים לתחומים אחרים בחברה. לצד מרכיבים אלו יש לציין גם את האופן בו תפס וובר את תפקיד הסוציולוגיה- ככזו המסייעת להבין ולפרש פעולות חברתיות.

מעבר לכך, אחד המרכיבים המשמעותיים הייתה השפעת הגותו של קרל מרקס על הגותו של וובר. וובר ראה בתיאוריות של מרקס ככאלו הנשענות על הטענה כי כלל המבנים החברתיים הקיימים נגזרים מתוך מרכיבים כלכליים. וובר בהגותו, ביקש לבחון טענה זו, ומתוקף כך- ביקש לבדוק תהליך הפוך. הווה אומר, מהי השפעתם של רעיונות על הכלכלה, ומהי השפעת רעיונות על תהליכים רחבים יותר, בין השאר מהי השפעת רעיונות דתיים על תהליכים אלו, ובכללם תהליכים כלכליים. זאת, בעוד מרקס, בחן את השפעת הכלכלה על הרעיונות באופן דטרמיניסטי.

מרקס עסק במימד הכלכלי של המעמד והריבוד החברתי. אל מול זאת, וובר ביקש לבחון את הריבוד לא רק בפן הכלכלי, אלא גם על בסיס של עצמה ויקרה (ריצ'רד, 2006). בנקודה זו, ניתן לראות כיצד נושא רכישת תואר אקדמי ויקרתי הנה בחירה מובנת על פי התיאוריה של וובר.

מעבר לממשקים הרעיוניים בין מרקס לוובר, וובר גרס כי התפתחות המנגנונים הכלכליים הושפעו ממספר תהליכים אשר הובילו לכלל צמיחת הקפיטליזם. תהליכים אלו מורכבים מאמונות דתיות, ממערכת משפט רציונאלית, ממערכת כלכלית רציונאלית, וכן מצמיחתן של ערים חופשיות על פי המודל האירופאי. המערכות הרציונאליות (המשפטית והכלכלית) מתנהלות תחת מסגרת חקיקתית ומוסדרת כך שהאדם המבקש להתפתח ער ומכיר חוקיות זו. סדר זה, איפשר ליחיד לשקלל את מעשיו ולתכננם בהתאם. החדרה של מרכיב הוודאות לתוך המערכת החברתית לוותה והתפתחה בכפוף לצמיחתן של מערכות סמכות ובירוקרטיה.

מערכות אלו, בדומה למערכות הרציונאליות אשר צוינו לעיל, מגדירות את המרחב בו פועל היחיד- ונשענות זו על זו. קבלת הסמכות החוקית, אשר הנה בעלת יסוד רציונאלי מחייבת הפעלת מערך בירוקרטי אשר נסמך על סמכות חוקית- בשונה מהסמכות הכריזמטית, אשר נקשרת לעיתים למודלים חברתיים מסורתיים יותר. טיבם של מודלים מסורתיים יותר הוא לעיתים גם הישענות על מרכיבים שאינם רציונאליים וכאלו אשר נשענים על אמונות בנסתר.

כאן המקום להרחיב מעט בנושא תהליך הרציונאליזציה אשר מבאר בין השאר את הסיבות בגינן אדם יפעל לרכישת תואר אקדמי יקרתי. תהליך הרציונאליזציה הנו התהליך במהלכו רעיונות האדם הופכים

למבוססים על המדע והעקביות. (בדומה לתהליכים הידועים ליחיד במסגרת המשפט והכלכלה הרציונאליים). התהליך פועל על מספר רב של תחומי חיים ובכך ערכים שהיו בעבר ערכים עליונים עבור החברה – אינם כאלו יותר. ערכים אלו מפנים את מקומם להתפתחות היישומית של האדם אשר נובעת מיכולותיו, כישוריו והפוטנציאל הטכנולוגי של אותו אדם. הערכים העליונים אשר באו לידי ביטוי באמונה בעל טבעי ובודת בכלל החברה הצטמצמו לחיי האדם הפרטיים בלבד.

יש לחדד כי הרציונאליזציה אין פירושה קידמה והתקדמות הידע בהכרח, אלא כי האדם מניח כי הכל ניתן להבנה או לחישוב, ואילו היה מבקש להרחיב את הבנתו בתחום מסוים, הרי שבחיפוש נכון, הוא היה יכול ללמוד על אותו התחום (קימן, 1979, עמ' 91-128).

מבין הסוגים השונים של הרציונאליות עליהם דן וובר, הרי שניתן לראות ברציונאליות הפורמאלית ככזו המלמדת יותר מכל על בחירתו של אדם- בכל הכרוך לאמצעים ומטרות. בחירתו של אדם בהקשר לעבודה זו (ללמוד תואר אקדמי), הנו בבחינת מטרה כשלעצמה, אשר לצידה היא מקדמת מטרות עתידיות של רוחה כלכלית, סטטוס ויקרה. בנקודה זו אנו רואים כיצד נושא הריבוד עליו דנו בתחילת העבודה נמסך אל תוך תהליך הרציונאליות.

בבואנו לדון מדוע אדם יבחר אדם לשנות קריירה למקצוע פחות יקרתי על פי בורדייה, יש תחילה להניח את הבסיס התיאורטי המורכב ממספר אלמנטים.

המרכיב הראשון הנו התיאוריה של בורדייה העוסקת בסוגי הון אותם אדם יכול לרכוש. המרכיב השני יהיה האופן בו שחקנים בחברה מקדמים את עמדותיהם בתוך המבנה החברתי (מושג ה- FIELD). מרכיב שלישי הנו האופן בו תופס בורדייה את הבידול אשר קבוצות שונות יוצרות אחת מול השניה. מרכיב רביעי הוא האופן בו חל שינוי באופן תפיסת תואר או מקצוע כיקרתי במהלך המאה האחרונה.

בתיאוריה שלו העוסקת בהון, טוען בורדייה כי הונו של אדם מורכב מהונו הכלכלי, החברתי, הסימבולי והתרבותי. הון כלכלי זה, הנו למעשה מצבור המשאבים החומריים הקיימים בידי אדם. הון זה מתאפיין בפוטנציאל המיידי והישיר למימוש כסף או זכויות על רכוש. מקורות הון כלכלי, הווה אומר משאביו של אדם, עשויים לבוא לידי ביטוי באחזקה מוניטרית מסוימת וכן נכסים גשמיים. יש לציין כי אף פוטנציאל הצמיחה של נכסים מסויימים, כפי שהוא מתבטא בבורסות או בשוק החופשי עשויים להיחשב כהון כלכלי (Klaassen and van Eeghen, 2009).

הון חברתי הנה מצבור משאבים קיימים או פוטנציאליים הנשענים על רשת יציבה של מערכות יחסים ממוסדות. מספר הגדרות נוספות סובבות סביב יכולתו של אדם לצבור רווחים גשמיים או בעלי פוטנציאל ליצירת רווח באמצעות המבנה החברתי אליו הוא שייך או אליו הוא מתחבר, וכן מעורבותו ברשתות חברתיות רלבנטיות להשגת מטרותיו (Portes, 2000).

הון התרבותי בא לידי ביטוי במספר מאפיינים. מאפיין ראשון הנו הצורך ברצף זמן במסגרתו האדם רוכש השכלה, עוסק בפיתוח האינטלקט והידע האישי שלו. המשמעות מכך היא כי מתוקף ההשקעה ברכישת השכלה, האדם משקיע זמן במיסוד הידע ובקבלת ההסמכה המוסדית והאקדמית. אדם אמנם יכול ללמוד ולהרחיב ידיעותיו ללא הכרה של מוסד מסמך או אקדמי,